

KISS GABRIELLA

ERDÉLYI FIATALOK ÉS IDŐSEK ÉRTÉKRENDSZEREI*

TROILUS: Minden érték becslésen alapul.

HECTOR: De a becslés nem egyéni szeszély; Súlyát és méltóságát az, ami Magában is kincs, éppúgy adja, mint Az értékelő;

(W. Shakespeare: Troilus és Cressida)¹

Összefoglalás. A tanulmány erdélyi fiatalok és idősök körében végzett cél- és eszközértékek összehasonlítását mutatja be. A kvantitatív és kvalitatív kutatást 2015-ben, 100 fős mintán végeztük, így a statisztikai elemzések a nyitott kérdésekre adott egyéni értelmezésekkel is kiegészültek. Rokeach értékesztjének alkalmazása nyomán elemzésünkben kvalitatív és kvantitatív elemzési technikák összekapcsolására is kísérletet teszünk. Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja a fiatalok és idősök értékpreferenciáit, attitűdjeit és ezáltal felmérje az adott korcsoportok értékrendszereinek különbségét. Azaz: mit tart fontosnak egy fiatal és mit tart fontosnak egy idős személy? Mi befolyásolhatja egy-egy érték preferenciáját, s más értékek elutasítását. Azonosíthatók-e generációs tényezők az értékrendszerek különbségeiben?

Kulcsszavak: értékrendszer, idősök, fiatalok, attitűd, szabadság, béke, igazi szerelem, élvezetes élet, üdvözlés

Abstract. Aims of study objective is to compare asset values and which is conducted in Transylvania, for young and old people opinions. The quantitative and qualitative research, a sample of 100 people was carried out in 2015, so the statistical analysis given the open questions is complemented by individual interpretations. Rokeach test of values resulting from the application has a roll to link together our analysis of qualitative and quantitative analysis techniques attempt. The present study aims to examine the young and the old people value preferences, attitudes and assess it by that age group differences in value systems. That is: what is it important for the young and old people? We can influence a preference value, and other values are rejected. Is it identifiable factors generational differences in the system of value?

Keywords: value of system, the old people, young, attitude, freedom, peace, true love, enjoyable life, greetings

* Témavezető: Szabó Lajos.

A kutatás, valamint az abból készült tanulmány Prazsák Gergő az „Értékek nemzetközi összehasonlítása” c. kurzusra készült. Köszönöm Prazsák Gergőnek e tanulmány elkészítésében nyújtott segítségét.

¹ Idézi Somlai Péter (1979).

Bevezetés

Lehet-e értékmegítélés-különbség a fiatalok és idősök között, és befolyásolhatja-e mindezt az adott életkor és a társadalom?

Gyakran lehet hallani, hogy a fiatalok és az idősök nem értenek egyet, „*bezzeg a mi időnkben nem így volt*”, halljuk az idősektől. „*Óh, az akkor volt*” – válaszolják a fiatalok az időseknek, mintha emlékező társadalommá váltunk volna. „*Ti még nem tudtok az életről semmit*” – mondják az idősök a fiataloknak. Ilyen és hasonló szó-párbajok folynak idősök és fiatalok között.

De mit is jelenthet az egyén számára az érték? Nézzük szociálpszichológiaiilag: Csepeli szerint az érték az egyén és a társadalom közötti szociálpszichológiai közvetítések láncában a legerősebb láncszem (Csepeli 2011: 131). Az értékeket legáltalánosabban úgy definiálhatjuk, mint olyan vezérelveket, melyek a társadalmi szereplők (egyének, csoportok) életét, gondolkodását irányítják. Az értékek keletkezése a társadalmi viszonyokból érthető meg. A társadalom által felkeltett szükségletek, a társadalomban élő osztályok, rétegek, csoportok, szervezetek érdekei szabják meg, hogy az egyének mit tartanak kívánatosnak, realizálásra méltónak (uo.: 132). Társadalmi hatások szempontjából: meghatározó lehet az is, hogy egy adott társadalomnak melyek a kulturális alapelvei, hogy mit tart fontosnak, kívánatosnak, jónak, pozitívnak (Andorka 2006: 403). Ha pszichológiaiilag nézzük a két nagyobb életkori szakaszt, akkor elmondhatjuk, hogy fiatalkorban, az élet délelőttjén, az ember kifele fordul, és inkább a külvilággal keresi a kapcsolatot, identitásépítés, karrier, hivatáskeresés, családalapítás, gyermeknevelés, ami meghatározó az értékrend szempontjából. Az élet lezáró szakaszában, az idős emberek életében ugyanakkor felerősödhet a hit, az akaraterő, a szeretet, a gondoskodás és a bölcsesség (Roth–Vincze 2010). A társadalmi rendszerünk üres absztrakció lehet, ha nem látjuk meg benne az embert, aki a rendszer által formált valóság keretei között érez, vágyakozik, gondolkodik és cselekszik. Továbbá az embert a rendszerrel együtt kell figyelembe vennünk, mely határt szab vágyainak, és kijelöli mozgása pályáját (Csepeli–Prazsák 2011). Ha megpróbáljuk összefoglalni az előbbi megfontolásokat, akkor láthatjuk, hogy a társadalmi környezet, mentalitás, kultúra, a lehetőségek és korlátok, ugyanakkor az egyén szubjektivitása, értékmegítélése, a saját attitűdje hozzájárulhatnak az adott érték fontosságának a megítéléséhez. Az egyén és a társadalom folyamatos kölcsönhatásban vannak egymással, és az egyénre különbözően hatnak a rendszer által generált értékmegítélések, manipulációk, elutasítások, elfogadások.

Az érték meghatározásokra, definíciókra utalva azon is elgondolkodhatunk, hogy az értékek, akár közvetlenül vagy közvetetten, milyen hatással vannak a cselekvéseinkre, amelyek befolyásolhatják a társadalomban betöltött szerepünket.

Hasonló kutatások

Az Egyesült Államokban a Pew Research Center Kutatóintézet 2009-ben egy reprezentatív mintán 2969 felnőtt végzett survey-kutatás egyik eredménye, hogy a fiatalok és az idősök között jelentős szemléletbeli különbségek mutatkoznak fontos társadalmi kérdésekben. A két életkori szakasz között évtizedek óta nem mértek ekkora nézetkülönbséget – állítja Paul Taylor, a projekt vezetője. Tíz amerikaiból csaknem nyolc úgy látja, hogy lényegi

az eltérés a fiatalabbak és az idősebbek szemléletmódja között – derült ki a független intézet vizsgálatából. A fiatalok szerint a legtöbb vitatéma az idősekkel a 18–29 évesek életstílusa, a családról, a társas kapcsolatokról és az együttjárásról vallott nézeteik végett van. Paul Taylor (2009) a Pew Reserch Center kutatása szerint a generációk közötti morális különbségek mellett az egyik legerőteljesebb eltérés a technikai újdonságok, eszközök használatában van, mert a fiatalok jóval többet interneteznek, mobiltelefonoznak, sms-eznek, mint az idősek. A 18–29 évesek 75, a 30–49 évesek 60, az 50–64 évesek 60, a 65–74 évesek 40, míg a 75 éven felüliek 16 százaléka használja naponta az internetet. A másik tényező, ami nagy eltérést mutat: a vallás. Az idősek életében fontosabb szerepet játszik a vallás, mint a fiatalok életében. A 65 évnél idősebbek kétharmadának nagyon fontos a vallás, a 30–49 évesek esetében ez a mutató alig több 50 százaléknál, míg a 18–29 éves korosztály mindössze 44 százalékaról mondható el, hogy nagyon fontosnak tartja a vallást. Paul Taylor szerint ma nem a fiatalok és idősek közötti szembenállásról, inkább szemléletkülönbségről, illetve értékrendváltásról van szó (Taylor 2009: 2–5, 46–48).

Hazai viszonylatban hasonló elemzést végeztek a Mozaik 2001 Nemzetközi Ifjúsági értékutatással, amelynek eredményéről erdélyi viszonylatban Csata István tanulmányában is található adatokat (Csata 2005). Az elemzésben többek között a fiatal és idősebb korosztály értékpreferenciáinak különbségére fókuszáltak, a Rokeach-értékskálát használva, amelyeknél a család, a békés világ, a szerelem, a barátság, a belső harmónia, a szabadidő nagyon magas preferenciát mutatnak. A barátság, a változatos élet és a szabadidő fontossága az életkor előrehaladtával csökkennek, de a 30 év alatti fiatalok nagy része ezeket az értékeket fontosnak tartja (uo.).

Saját kutatás

A kutatás vizsgálja az erdélyi fiatalok és idősek értékpreferencia-különbségét. Ebben a vizsgálatban 100 személyt vontunk be, Erdélyből. Egyik célcsoportunk az idősebb korosztály volt, akiket a Gyergyószentmiklósi Szent Erzsébet Otthonból szólítottunk meg, továbbá bevontuk az idősek hozzátartozóit is. A fiatalabb korosztálynak Facebookon küldtük ki a tesztet. Összesen 58 nő és 42 férfi választ dolgoztuk fel, amelyből 16 százalék 18–29 év közötti, 28 százalék 30–49 év közötti, 10 százalék 50–64 év közötti, 10 százalék 65–79 év közötti, míg a 80 feletti idősek, a megkérdezettek 36 százalékát teszik ki (1. táblázat).

A kutatás módszertani eszközeként a Rokeach-tesztet használtuk, amely 18 célértéket és 18 eszközértéket mér. A válaszadóknak a cél- és eszközértékeket fontossági sorrendbe kell állítaniuk. A *célértékek*: anyagi jólét; béke; boldogság; bölcsesség; családi biztonság; belső harmónia; egyenlőség; elvégzett munka öröme; érdekes, változatos élet; a haza biztonsága; igazi barátság; igazi szerelem; kellemes, élvezetes élet; emberi önérték; szabadság; a szépség világa; társadalmi megbecsülés; üdvözülés. Az *eszközértékek*: alkotó szellemű; bátor, gerinces; előítéletektől mentes; engedelmes; értelmes; fegyelmezt; felelősségteljes; hatékony; jó kedélyű; logikus gondolkodású; megbocsátó; önálló; segítőkész; szavahihető; szeretettel teljes; tiszta; törekvő; udvarias. Az értékpszichológia megközelítésében az értékek elvont kulturális alapelvek, amelyek az ember vagy a közösségek számára a dolgok végső értelmére vonatkoznak. Milton Rokeach szerint az értékek vagy a létezés önmagukban való végállapotaira (end-state of existence), vagy magatartásmódokra (mode of conduct) vonatkoznak. Rokeach szerint az „érték” tartós, ami a társadalomban a stabilitást és a folytonosságot biztosítja (Rokeach 1973).

1. táblázat: A válaszolók nem, lakhely és életkor szerinti megoszlása (%)

Mutató	Arány
Nem	
Férfi	42
Nő	58
<i>Összesen</i>	<i>100</i>
Lakóhely	
Falu	34
Város	66
<i>Összesen</i>	<i>100</i>
Életkor	
16–29 éves	16
30–49 éves	28
50–64 éves	10
65–79 éves	10
80+ éves	36
<i>Összesen</i>	<i>100</i>

A kutatás ütemezését, levezetését 2015. november és decemberben végeztük el. A Rokeach-értékskála felvétele nem okozott különösebb nehézséget. A tesztet úgy alkalmaztuk, hogy a kérdezetteknek az értékeket 1-től 5-ig terjedő skálán kellett besorolniuk, ahol az 5-ös a nagyon fontosat, az 1-es az egyáltalán nem fontosat jelentette. A célértékeknel az üdvözülés mellé írtuk a vallást is. A felmerésben a résztvevők az X-el való bejelölés mellett az adott értékkel kapcsolatosan a saját véleményüket is megfogalmazták, amelyeket a továbbiakban közlünk. A tanulmányban azokat az ábrákat közöljük, ahol a cél- és eszközértékek pontozásán kívül hozzászólásokat is kaptunk.

A kutatásban részt vett 100 személy esetében az átlagokat vizsgálva azt láthatjuk (2. táblázat), hogy a béke és a haza biztonsága a legfontosabb értékeknek számítanak (4,56), csaknem ugyanilyen magas pontszámmal a rangsorban ezeket követi a szabadság (4,54). A legalacsonyabb értéket a kellemes, élvezetes élet és a szépség világa (3,28) kapta, és alulról felfele a második helyen az érdekes, változatos élet (3,36), továbbá az üdvözülés, vallás (3,78) állnak.

A célértékek eredményeit figyelme véve feltehetjük a kérdést, hogy miért is lehet a béke, a haza biztonsága, a szabadság fontosabb a szépség világánál és az érdekes, változatos életnél? A Gyergyószentmiklóson és környékén élő emberek, főleg az idősebb generációba tartozók, rendszerváltások sorozatát élték át, háborút, menekülést, kifosztottságot, szegénységet, majd az 1989-es rendszerváltást – forradalmat, ami véres esemény volt Erdélyben. Így nem csoda, ha az itt élőknek sokat jelent a béke, a haza biztonsága és a szabadság.

2. táblázat: A megkérdezettek célértékeinek átlaga (öt fokú skálaérték)

Célérték	Átlagérték	Célérték	Átlagérték
Anyagi jólét	4,12	A haza biztonsága	4,56
Béke	4,56	Igazi barátság	4,16
Boldogság	4,46	Igazi szerelem	3,80
Bölcsesség	3,90	Kellemes, élvezetes élet	3,28
Családi biztonság	4,46	Emberi önérzet	3,94
Belső harmónia	4,12	Szabadság	4,54
Egyenlőség	3,42	A szépség világa	3,28
Elvégzett munka öröme	4,06	Társadalmi megbecsülés	4,12
Érdekes, változatos élet	3,36	Üdvözülés, vallás	3,78

Most nézzük a 3. táblázatban a korosztályok közötti célérték-preferencia különbségeket is, és azt, hogy hogyan vélekednek a fiatalabbak és hogyan az idősek a különböző célértékekről.

3. táblázat: A korosztályok közötti célértékek átlagának különbsége

Célérték	Életkor (éves)					Átlag
	18–29	30–49	50–64	65–79	80+	
Anyagi jólét	4,13	4,43	4,40	3,20	4,06	4,12
Béke	4,38,	4,93	4,60	4,40	4,39	4,56
Boldogság	4,50	4,79	4,40	4,00	4,33	4,46
Bölcsesség	4,00	4,29	3,20	3,40	3,89	3,90
Családi biztonság	4,50	5,00	4,80	4,20	4,00	4,46
Belső harmónia	4,63	4,86	4,60	2,40	3,67	4,12
Egyenlőség	4,25	3,93	3,40	2,00	3,06	3,42
Elvégzett munka öröme	4,75	4,57	4,40	3,20	3,50	4,06
Érdekes, változatos élet	4,38	3,71	4,20	2,40	2,67	3,36
A haza biztonsága	4,25	4,64	4,50	4,80	4,56	4,56
Igazi barátság	4,63	4,43	3,60	3,60	4,06	4,16
Igazi szerelem	4,50	4,43	3,60	2,00	3,56	3,80
Kellemes, élvezetes élet	4,50	3,93	3,80	2,00	2,44	3,28
Emberi önérzet	4,38	4,57	4,00	3,00	3,50	3,94
Szabadság	4,50	4,57	4,80	4,80	4,39	4,54
A szépség világa	3,75	3,93	3,60	2,40	2,72	3,28
Társadalmi megbecsülés	4,13	4,21	4,20	4,00	4,06	4,12
Üdvözülés, vallás	3,63	3,93	3,60	3,80	3,78	3,78

A megkérdezett 18–29 évesek körében az első helyen az elvégzett munka öröme áll (4,75), amit a belső harmónia és az igazi barátság követ (4,63), majd a boldogság, a családi biztonság, a szabadság és az igazi szerelem (4,50). A legalacsonyabb helyen az üdvözülés, vallás áll (3,63), majd a szépség világa (3,75).

A 30–49 éveseknél az első helyet a családi biztonság tölti be (5-ös átlaggal), és ezt követi a béke (4,93), míg a rangsor alján az érdekes, változatos élet áll (3,71). Az 50–64 évesek körében a családi biztonság és a szabadság vezetik a rangsort egyenlő átlagértékekkel (4,8) míg a legalacsonyabb helyen a bölcsesség áll (3,2). A 65–79 éveseknél a célértékeknél a rangsorvezetők a haza biztonsága és a szabadság (4,8), míg a legalacsonyabb értéket az egyenlőség, az igazi szerelem, a kellemes, élvezetes életre adták (2,0). A legidősebb korosztályban, a 80 éven felülieknél első helyen a haza biztonsága áll (4,56), míg a kellemes, élvezetes élet a rangsor alján van (2,44).

A fiatalabb korosztályt (18–29) megfigyelve láthatjuk, hogy míg számukra az elvégzett munka öröme, az igazi barátság és a belső harmónia, a szabadság dominálnak, ezzel szemben az idősebb korosztálynál (50–64, 65–79, 80+) a családi biztonság és a haza biztonsága fontosabb. Az 1989-es rendszerváltás, majd a vízumkényyszer 2002-es megszüntetése, később az Európai Unióhoz való csatlakozás (2007) után kinyílt a világ a romániai lakosság számára. A fiatalok is tömegesen indultak külföldre „szerencsét próbálni”. Miért gondolkodnak értékpreferencia szempontjából másképp az idősek és másképp a fiatalok, és mennyire befolyásolhatja mindezt az adott társadalom hatása? Azt is válaszolhatjuk, hogy az adott kornak megfelelően gondolkodhatnak. Csupán arról lehet vagy van szó, hogy minden korosztálynak megvan a maga sajátos értékrendje. A kutatás eredményeiből azt láthatjuk, hogy másképp gondolkodik a fiatal, ami érthető, hiszen előtte az élet, a tervek, a karrier, a célok megvalósítása, míg az idős személy élete lezáró szakaszában mérlegeli az eltelt időt, és kimondva vagy kimondatlanul átgondolja azt a világot, amelyben élt fiatalkorától időskoráig.

Feltehetjük ismét a kérdést, hogy maga a *szabadság* mint érték mit jelenthet a fiatal számára, aki egy nyitott, infokommunikációs világba született bele, és a világhálón keresztül bekapcsolódhat egy új világ életébe, újabbnál újabb lehetőségeket tapasztalhat meg, és mit jelenthet annak az idősnek a számára a szabadság, aki a háborúban életben maradt, és hazajött. Ha a szabadság szót mint értéket alaposan átgondoljuk és próbáljuk elemezni, nem zárhatjuk ki a generációk közötti társadalmi változásokat, társadalmi hatásokat, amelyek befolyásolhatják az adott értékhez fűződő attitűdöt.

„Számomra mindennél fontosabb a szabadság, mehetek a nagyvilágba. Sokszínűség, újlehetőségek, külföldön dolgozhatunk, vagy aki szeretne az kint tanulhat, nem vagyunk ide láncolva.”² (P. A. 20 éves férfi)

Nézzük, mit gondol erről Bibó István, aki a következőképpen vélekedik:

„A szabadság nem relatív fogalom, s nem egyik vagy másik csoportnak a szabadsága valamely másik rovására, hanem abszolút érték! Egyik ember és egyik csoport szabadsága nem csökkenti, hanem növeli és biztosítja a többiét: az a szabadság, mely mások rabságán nyugszik, nem szabadság, hanem egyszerű hatalmi túlsúly; ezekkel történt a szabadság nevében minden visszaélés; ilyenféle álszabadság a jobbágyok bő-

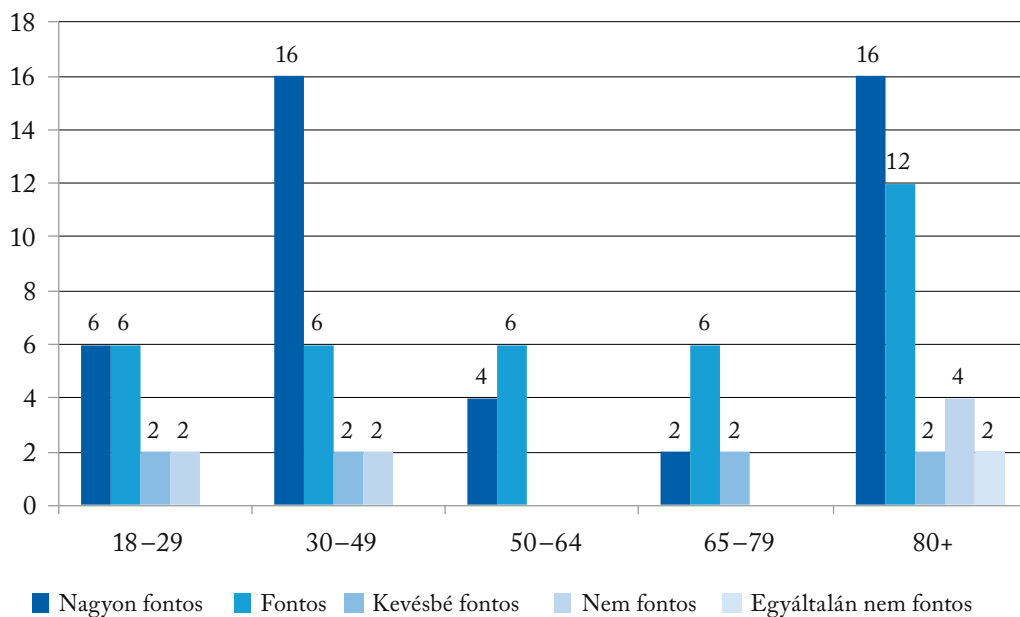
² Románia 2007. január 1-jén csatlakozott az Európai Unióhoz. Ezzel a csatlakozással, mondhatjuk, kinyílt a világ. Az „ideláncolást” a fiatalok az idősebbektől hallották, amikor a rendszerváltás (1989) előtti időszakról mesélnek.

rére érvényesülő nemesi szabadság, a munkások bőrre érvényesülő korlátlan gazdasági szabadság és ilyen a maga belügyeibe való beavatkozást nagy hangon kikérő zsarnokság ún. szuverenitása is. (Bibó 1956)

„A szabadságnak mint élménynek tartalmát az az átélés képezi, hogy akarati állásfoglalásunk idegen törvényszerűségtől, azaz kényszertől mentesen, a spontaneitás saját törvényszerűsége alatt jött létre. Szabadságnak érezzük az olyan spontán akarati állásfoglalást, melynek létrejöttében semmiféle, az akaró egyénnel akár saját lelki világában, akár a külvilágban szemben álló tényező nem játszott meghatározó szerepet. A szabadságélmény jellegzetes spontán fogalmazása: »Szabad vagyok, tehetek, amit akarok!«” (uo.)

Az *igazi szerelem* mint célérték megosztja a válaszadók véleményét (1. ábra). Míg a fiataloknál 4,5-es az átlag, ami elég magasnak tekinthető, a 80 év felettiéknél 3,8, az 50–62 éveseknél 3,6, addig a 65–79 éves korosztály átlaga csupán 2 pontot ért el (vö. 3. táblázat).

1. ábra: Az „igazi szerelem” fontossága életkorok szerinti megoszlásban (a teljes minta %-ában)

Nézzük a pontozások mellett a szöveges válaszokat.

„Az igazi szerelem a legjobb a világon. De van, amikor az embernek az eszét elveszi.” (T. I. 27 éves nő)

„Ahogy öregsünk, inkább a szeretet, ami megmarad. Ezért szerintem nem annyira fontos az igazi szerelem. Amíg fiatal voltam, nem így gondoltam.” (P. T. 68 éves nő)

„Nem tudom, fontos-e az igazi szerelem, vagy nem? Inkább nem! Mert én fiatalkoromban annyiszor voltam szerelmes, ahányszor szép nőt láttam. Szerettem a nőket. Most azt mondom, egyáltalán nem fontos, mert szerelem nélkül is lehet szeretni valakit, vagy valakiket. »Régebben a vagyonért is elment a leány a legényhez.«” (T. Gy. 85 éves férfi)

A *kellemes, élvezetes élet* a 18–29 éves fiatalok rangsorolásában magasan preferált 4,5 átlaggal, ellentétben az idősebbekkel, a 65–79 évesekkel, ahol az értékelésük csupán 2,00 átlagot érte el, továbbá a 80 éves idősebeknél, 2,44-et (vö. 3. táblázat).

„Számomra az a fontos, hogy a tanulás mellett az életet élvezzem. Arra gondolok, hogy nem hagyom ki azt, ami örömmel tölt el. Együtt lenni a haverokkal, bulizni, mindent megér.” (T. A. 24 éves férfi)

„Mindig szerettem az életet, és mondhatom, hogy élveztem is. Nem gondoltam a rosszra, nem hagytam el magam, és most sem hagyom el. Ha kezdek szomorú lenni, bekapcsolom a televíziót, és hallgatok egy jó zenét. Van, amikor egyedül is énekelek. Élvezem az életet. Szeretem a szép ruhákat, szeretek jókat beszélgetni. Van egy barátom, aki időközönként eljön hozzám, jól érezzük magunkat együtt. Mindig meglep valami jó könyvvel. Sokat olvasok.” (H. Á. 80 éves nő)

Feltételezhetjük, hogy idősebb korban visszaeshet a szellemi és fizikai aktivitás, és azt is állíthatjuk, hogy ezáltal az idős emberek rosszabb kedvűek lehetnek, és már kevésbé szemlélik pozitívan az életüket. De ez az állítás sem vonatkozik minden idősrre, hiszen ha a hozzászólásokat megfigyeljük, van, aki számára örömteli az időskor. Egy igencsak friss kutatás, amelyet 2010–11 és 2011–13 között San Diegóban 1546 személlyel végeztek el, akik 22–99 év közöttiek voltak, dr. Jilip Deste geriáter, pszichiáter, az Egészséges Öregedés Kaliforniai Egyetem igazgatója arról számol be: az az elképzelés, hogy az öregség rossz, a végzetet jelenti, és az idősebb emberek általában depressziósak, ingerlékenyek és boldogtalanok, felülírja a többéves kutatási eredményük, mivelhog az eredményeik alapján az idősebbek boldogabbak, mint a fiatalok (Oaklaner 2016). Derek Isaacowitz, a Northeastern Egyetem kutatója ezt az eredményt azzal magyarázza, hogy az idősebbek inkább a pozitív dolgokra figyelnek, mert megtanulták jobban szabályozni az érzelmeiket, és így a negatív hatásokat ellensúlyozni próbálják (Isaacovitz 2012, 2016). Isaacovitz kutatásai is egyértelműen azt bizonyították, hogy az idősebbeknek még akkor is pozitívabban szemlélik az életüket, ha rosszabb kedvük van.³

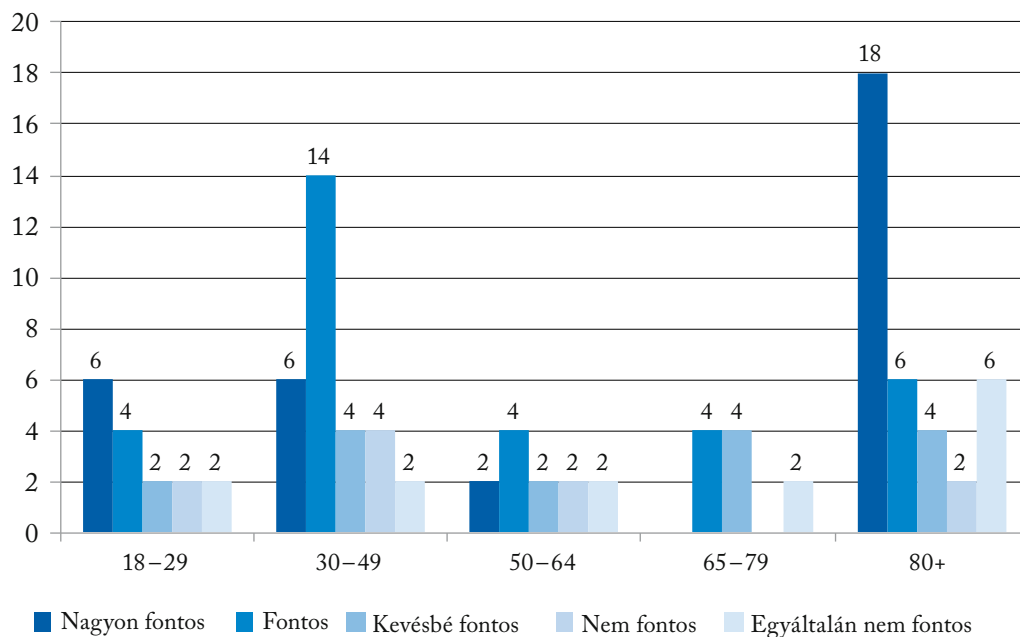
Ha a jelen kutatásra fókuszálunk ismét, arra is gondolhatunk, hogy az adott társadalmi hatások, a szociálpszichológiai kapcsolatok, a mikro-, makro- és mezoszinten nap mint nap megtapasztalt hatások befolyásolhatják a társadalmi szereplők attitűdjét, az adott értékhez, jelen esetben a kellemes, élvezetes élethez fűződő érzést, elképzelést.

Ha megfigyeljük a fiatalok célértékeit, láthatjuk, hogy a rangsor végén az üdvözülés, vallás áll (vö. 3. táblázat), ellentétben az idősekkel, akik számára az üdvözülés, vallás már sokkal fontosabb (2. *ábra*). Nem nevezhetjük ezt idősek és fiatalok közötti konfliktusnak, hanem inkább véleménykülönbségnek, ami szintén azt próbálja üzenni

³ A tanulmányt részletesen a *Current Directions in Psychological Science* 2016. augusztusi számában olvashatjuk.

számunkra, hogy mindig megvan az adott kornak a jellegzetessége, az adott kornak a fontosabb értékrendje. Az idősebbek esetében talán erőteljesebben érvényesül az ontológiai probléma, az életük végességével való szembenézés.

2. ábra: Az „üdvözülés, vallás” fontossága életkorok szerinti megoszlásban (a teljes minta %-ában)

Néhány hozzászólás, kiegészítés:

„Én nem gondolok az üdvözülésre, az élet előttem áll. Vallásosnak vallásos vagyok a magam módján, de nem a templomban keresem az Istennel a kapcsolatot. Vannak barátaim, akik rendszeresen misére járnak, de ha őszinte akarok lenni, akkor elmondhatom, hogy a fiatalokat nem ez a szigorú vallásosság érdekli.” (Cs. T. 25 éves férfi)

„Istenfélő ember vagyok, Isten nevét hiába ne vedd, mert megbüntet. A 10 parancsolatban minden benne van. Tudja, én jókedvű vallásos ember vagyok, énekelve akarok meghalni.” (Cs. E. 82 éves nő)

„Úgy is tudjuk, hogy a pokolba megyünk, nem fontos az üdvözülés.” (A. M. 81 éves nő)

„Itt van ez a kellemes, élvezetes élet, most mondja ön meg nekem, hogy én erre mit válaszoljak? Most az emlékeimből élek, de csak ennyi, én már nem élvezem, nekem nem kellemes.” (B. E. 81 éves nő)

„Én imádom az életet, mindig is arra törekedtem, hogy jól érezzem magam. Fiatalkoromban is. Azon jár az eszem, hogy mivel kapcsolódjak ki. Járok a barátnőimhez, nyugdíjasklubba. Én nem keseredem el. A fiatalokat megértem, mi sem voltunk másabbak, csak ahogy öregsünk, elfeledjük, és azt mondjuk, hogy bezzeg így, bezzeg úgy... Mi ezt nem csinálhattuk. Csináltunk mindent, ami belefért. Azt üzenem a fiataloknak, hogy éljék az életüket úgy, hogy időskorukban is megtalálják az élet szépségét. Nekem szép volt, most is az.” (H. Á. 80 éves nő)

Az elvégzett munka örömét mint célértéket minden korosztályban nagyon fontosnak tartják, de kiemelkedően megemlíthetjük a 18–29 és 30–49 éves közöttieket (4,75 és 4,57) (vö. 3. táblázat). Itt is az idősebb korosztályban vannak azok, akik már nem találják örömüket az elvégzett munkában, vagy ahogyan egy 80 éven felüli nő fogalmazott:

„Már nem tudom örömemet lelni a munkámban. Körülöttem mindent elvégez a család, én meg ki vagyok hagyva, el vagyok taszítva, hogy ne zavarjam Őket a munkájukban.” (B. E. 80 éven felüli nő)

„Az elvégzett munka engem minősít.” (T. P. 26 éves férfi)

„...arra törekszem, hogy amit rám bízna, azt jól elvégezzem. Annak örülök, amikor a kitűzött célokat megvalósítom. Átmeneti boldogság, öröm. Nem tart mindig. Újabbnál újabb kihívások jönnek. De például, ha másnak a munkájában segíték az is öröm számomra.” (Cs. B. 86 éves férfi)

„...már nem tudom örömemet lelni a munkában. Régebben nem így volt. Most már elég megküzdenem a betegségekkel. Kint a parkban sétálok. Nem tudok dolgozni, pedig szívesen dolgoznék.” (A. B. 28 éves nő)

Most nézzük az eszközértékek átlagát a 100 megkérdezett személy véleménye szerint (4. táblázat). Az eszközértékek közül a legfontosabb, azaz legmagasabb helyet a szavahihető kapta (4,46), ezt követi a segítőkész (4,36). A legalacsonyabb átlagot (3,18) az engedelmes értékre adták.

4. táblázat: A megkérdezettek eszközértékeinek átlaga (ötfokú skálaérték)

Eszközérték	Átlag	Eszközérték	Átlag
Alkotó szellemű	3,50	Logikus gondolkodású	3,84
Bátor, gerinces	4,00	Megbocsátó	4,16
Előítéletektől mentes	3,50	Önálló	4,32
Engedelmes	3,18	Segítőkész	4,36
Értelmes	4,16	Szavahihető	4,46

folytatódik

Eszközérték	Átlag	Eszközérték	Átlag
Fegyelmezett	3,90	Szertetettel teljes	4,14
Felelősségteljes	4,26	Tiszta	4,34
Hatékony	3,54	Törekvő	3,84
Jó kedélyű	4,06	Udvarias	4,16

Írott válaszok:

„...a szavahihetőség a székely becsületet jelenti. Tudja, ezelőtt nem kellett leírjuk azt amit megegyeztünk, a kimondott szó erősebb volt a papírnál. Nehezebb elfogadni a mostani laza életmódot. Nem megszólásból mondom, higgye el, de régebben a szabályokat betartottuk. Most le lehet írva, annak úgy is annyi. Azt csínálnak amit akarnak. A másik dolog: »a haza biztonsága« a férfiak számára sokat jelentett és jelent most is. Eszembe jut a háború, a menekülés, a kommunizmus, a beszolgáltatás. A mostani fiatalok nem fogják fel egyáltalán. 18 éves voltam, amikor a faluból 350 fiatalat összeszedtek, és az orosz, magyar, német hullákat kellett eltemessük. Egyiknek a lába hiányzott, a másiknak a keze. Mentünk, ástuk a gödröket. Az orosz tiszt mellettünk volt, figyelt. A saját katonáinknak mélyebb gödröt ásattak, a többinek csak a föld tetejét szedtük le, hogy éppen tudjuk belé húzni a halott katonát. A gyomrom fel volt fordulva, képzelje el, a front két hétig tartott, azalatt nem temettek el senkit, csak utána. Nem jó rá gondolni. Higgye el, ma jobb világ van. A béke nagyon fontos, sokan fel sem fogják.” (B. B. 83 éves férfi)

A 4. táblázatban megadott átlagos eszközértékeket az 5. táblázatban korosztályokra bontva ismertetjük, hogy a kor függvényében lássuk az egyes kohorszok eszközérték-megítélését.

Ha megfigyeljük a megkérdezett 18–29 évesek eszközértékeinek pontszámát, láthatjuk, hogy a legmagasabb helyen az önálló érték van (4,75), majd ezt követi a felelősségteljes és segítőkész (mindegyik 4,5). A legkevésbé preferált érték az engedelmes (3,0). A 30–49 évesek körében a szavahihető érték az első (4,79), és a tizennyolcadik helyen, a rangsor alján az alkotó szellemű érték áll (3,64). Az 50–64 évesek számára a legfontosabb tulajdonság a fegyelmezett, a segítőkész és az udvarias (egyaránt 4,5), és a legalacsonyabb értéket a hatékony (3,6) eszközértékre adták. A 65–79 évesek körében meglepően alacsonyak az átlagértékek, a legmagasabb a szavahihetősége és az udvariasságé (4,2), míg a legalsó helyen az előítéletektől mentes és a törekvő (mindegyik 2,00) átlagértékek vannak.

A 80 éven felüli korosztálynál a szavahihető érték van az első helyen (4,28), míg a rangsor aljára az engedelmes (2,78) szorult.

5. táblázat: A korosztályok közötti eszközértékek különbsége (öt fokú skálaérték)

Eszközérték	Korosztály, éves					
	18–29	30–49	50–64	65–79	80+	átlag
Alkotó szellemű	3,88	3,64	4,20	3,60	3,00	3,50
Bátor gerinces	4,13	4,43	4,60	2,80	3,78	4,00
Előítéletektől mentes	4,13	4,36	3,80	2,00	2,89	3,50
Engedelmes	3,00	3,93	3,80	2,20	2,78	3,18
Értelmes	4,25	4,50	4,20	3,40	4,06	4,16
Fegyelmezett	3,25	4,43	4,80	3,00	3,78	3,90
Felelősségteljes	4,50	4,43	4,40	4,00	4,06	4,26
Hatékony	4,13	3,93	3,60	2,60	3,22	3,54
Jó kedélyű	3,88	4,57	4,40	4,00	3,67	4,06
Logikus gondolkodású	4,13	4,43	4,40	2,60	3,44	3,84
Megbocsátó	4,00	4,43	4,40	4,00	4,00	4,16
Önálló	4,75	4,64	4,60	3,80	3,94	4,32
Segítőképző	4,50	4,64	4,80	4,00	4,06	4,36
Szavahihető	4,50	4,79	4,40	4,20	4,28	4,46
Szeretetteljes	4,13	4,50	4,40	3,40	4,00	4,14
Tiszta	3,88	4,57	4,60	4,20	4,33	4,34
Törekvő	4,00	4,50	4,60	2,00	3,56	3,84
Udvarias	4,00	4,57	4,80	4,20	3,72	4,16

Ha az életkorokból kiemeljük a 65–79 éves korosztályt, ahol a többi átlaghoz képest nagyon alacsonyak voltak a pontszámok, arra is gondolhatunk, hogy 65 éves korban a nyugdíjazással megváltozik az érintettek életvitele. Az előregedő társadalomban az embernek nem mindegy, hogy milyen minőségben éli életét. Míg a fiatalok az életre készülnek, terveznek, célokat tűznek ki maguk elé, addig az idősebb korosztály lassan kivonul a társadalom forgatagából, ami feltételezhetően bizonyos mértékben az értékrendszer átalakulásához vezet (vö. 5. táblázat).

Amit még kiemelnék a kutatásból, az a „tisztá” eszközérték lenne, hiszen a megkérdezettek a kérdés alatt a szűzies tisztaságot értették, ami a fiatalabb generáció szerint mára már nem számít akkora értéknek (3,88), mint amilyen lehetett a mai idősebb generáció (4,33) fiatalkorában. Egyéneknént ez a megközelítés is változó, hiszen nem állíthatjuk, hogy a társadalom minden fiatal vagy idősebb tagjára ez a vélemény érvényes, de mint tény, beszélhetünk róla.

„...szerintem, ha a korosztályomra gondolok, vagy akár a fiatalabbakra is, úgy látom, hogy manapság nem ragaszkodunk annyira ahhoz, hogy például a lány velem legyen először, mielőtt elveszem. Most azért általában több kapcsolatot kipróbálunk.” (CS. A. 26 éves férfi)

„A mi időnkben a leányok, amikor férjhez mentek, tiszták kellett legyenek. Nem hiába volt a nászéjszaka, én az urammal az oltárhoz tisztán mentem. Most akkor is felveszik a fehér ruhát, ha már a hasukban a gyermek. Na csináltuk volna ezt annak idején mi. Rendes légy! – a hit, a vallás nagyon fontos volt. De most? A pap be sem engedett volna a templomba, de én sem mentem volna be szégyenemben. Most szégyen sincs.” (B. I. 82 éves nő)

„...a tisztaság régebben nagyon fontos volt, most mindenki összebújik mindenkivel.” (F. A. 80 éves nő)

Arra hogy mennyire tartják fontos értéknek a megkérdezettek a bátor, gerinces értéket, nézzünk néhány véleményt:

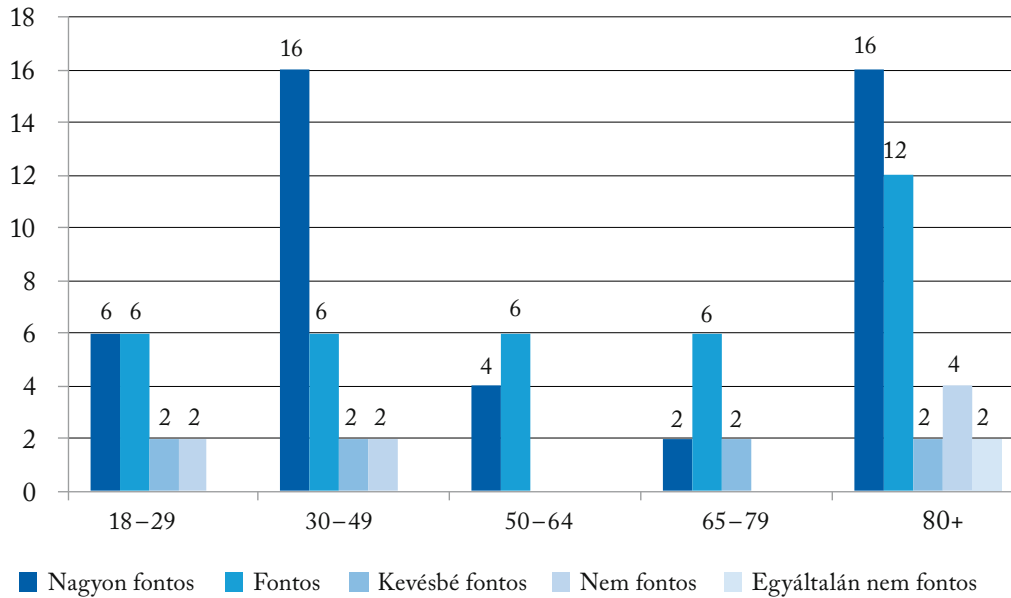
„A bátorság nagy szó! Nemcsak ahhoz kell bátorság, hogy lovagoljak, hanem ahhoz is, hogy kimenni külföldre dolgozni, vagy eltartani a családot. A fiatalabbak később házasodnak, félnek a családi kötöttségtől. Nincs elég bátorságuk, hogy elvegyenek egy nőt. Én 27 évesen házasodtam. Most amire gyerekük születik, el van telve az életük fele. Mi lesz a társadalomból?” (CS. A. 48 éves férfi)

„...a katonasághoz, a fogsághoz nagy bátorság kellett. Kibírni azt a sok kínt, fájdalmat. Gerinc, bátorság kellett! Ahogy öregedtem, inkább visszahúzódtam, óvatosabb lettem. Az élet megtanított a jóra is meg a rosszra is. A fiatalokat is arra intem, hogy nem muszáj mindig bátornak, hősnek lenni, néha jobb az elővigyázatosság.” (P. I. 90 éves férfi)

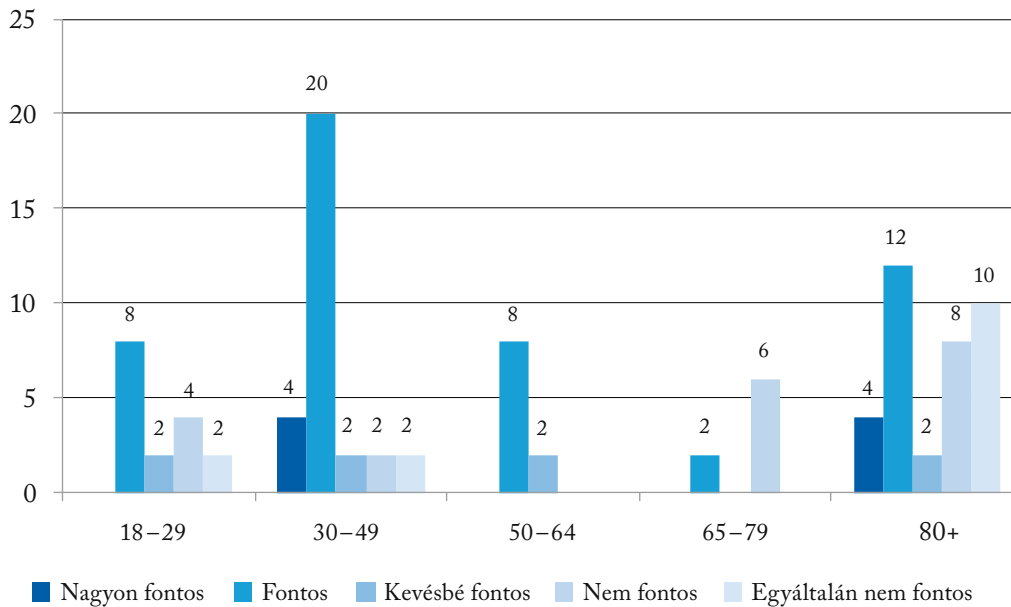
A segítőkészség minden korosztály válaszában magasan preferált (3. ábra), a rangsorban a második helyen van, a szavahihető után, ami azt jelenti, hogy a 100 megkérdezett személy átlaga 4,36. Nem tapasztalunk nagy különbséget a fiatalok és idősek között a segítőkész értéknél, ami arra adhat választ számunkra, hogy az életkor nem lehet egy meghatározó faktor abban, hogy valaki segítőkész, vagy sem, inkább a saját hozzáállása, hajlandósága a mások problémájának felismerése és empatikus készsége teszi képessé arra, hogy a segítőkész tulajdonság érték legyen számára.

A 4. ábrán láthatjuk, hogy a megkérdezettek többsége a *megbocsátást* mint eszközértéket nagyon fontosnak tartja (vö. 3. táblázat, az átlagérték 4,16).

3. ábra: A „segítőkész” eszközérték fontossága életkorok szerinti megoszlásban (a teljes minta %-ában)

4. ábra: A „megbocsátó” eszközérték életkorok szerinti megoszlásban (a teljes minta %-ában)

Nézzünk néhány hozzászólást, hiszen látni fogjuk, hogy a válaszadók az adott értéket a saját életükre, a saját attitűdjükre alapozva fogalmazták meg, felnőttként visszagondolva a gyerekkorban elszenvedett eseményekre.

„Nem tudok egykönnyen megbocsátani, elég makacs vagyok. Ha megsértettek nehezen békülök.” (M. Á. 18 éves férfi)

„Anyám mindent megbocsátott apámnak, úgyse vette semmibe, csak bántotta. Hisztériázott. Meggondolom, hogy mennyire legyek megbocsátó az életben.” (P. E. 35 éves nő)

„...a lányom a vejemmel megverte a feleségemet, idegbetegséget kapott, aztán meghalt. Tudom, hogy meg kellene bocsátani, de nem vagyok képes rá.” (M. P. 90 éves)

„Nem tudok nyugodtan élni, ha nem bocsátok meg, de jólesik, ha bocsánatot kérnek tőlem. Anyám mindig azt mondta: »Ne menjen le a nap a Te haragoddal.« Bölcs gondolat, próbáltam így élni.” (A. M. 60 éves nő)

Az engedelmesség mint eszközérték korosztályok szerinti megoszlása (5. ábra) a kutatás eredményeiből kiindulva egyik legkevésbé preferált eszközértéknek mondható (átlagértéke 3,18). Miért lehet ennyire alacsony ez az eszközérték? Valószínű, hogy a saját élettapasztalatából merítve fogalmazza meg üzenetét M. P., azzal szemben, amit a 20 éves Cs. G. fiatal gondol:

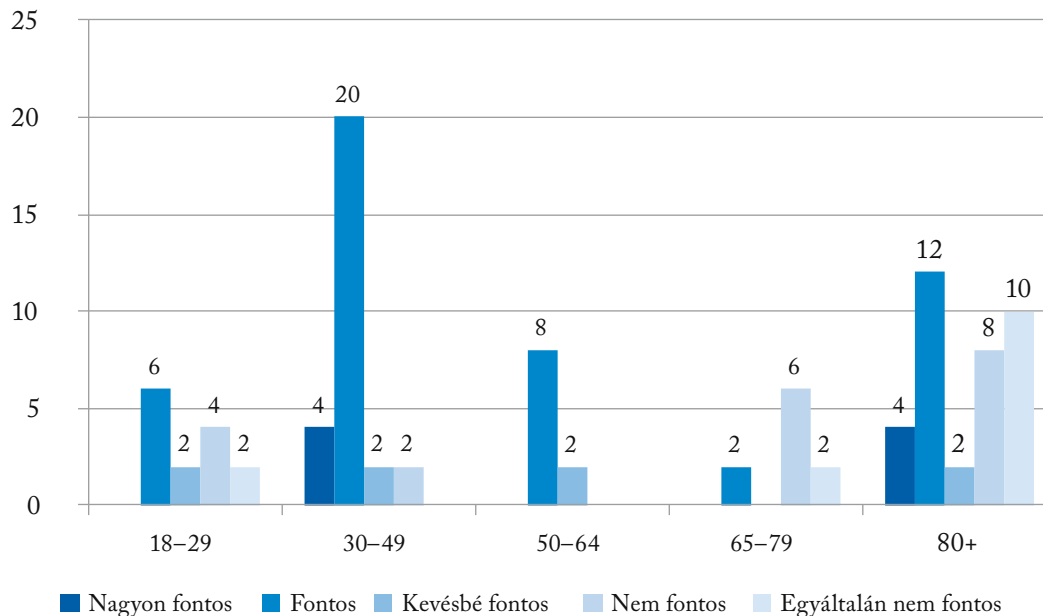
„Ha nagyon engedelmes vagy, mindenki azt csinál veled, amit akar.” (M. P. 66 éves férfi)

„...a változó világhoz engedelmességre, rugalmasságra van szükség, csak így tudunk előre haladni.”(Cs. G. 20 éves férfi)

Változó világ, változó emberek... ha az értékekre gondolunk, maga az érték állandó, de láthatjuk, hogy az adott életkor, a társadalom befolyásolhatja a saját attitűdjeinket. Míg a fiatalabb generáció az engedelmességre, a rugalmasságra gondol, hiszen előre szeretne haladni, céljait megvalósítani egy nyitott Európában, addig az a személy, aki idősebb és már az életből többet tapasztalt, arra int bennünket, hogy vigyázat, mert ha engedelmesek vagyunk, akkor azt csinálnak velünk, amit akarnak.

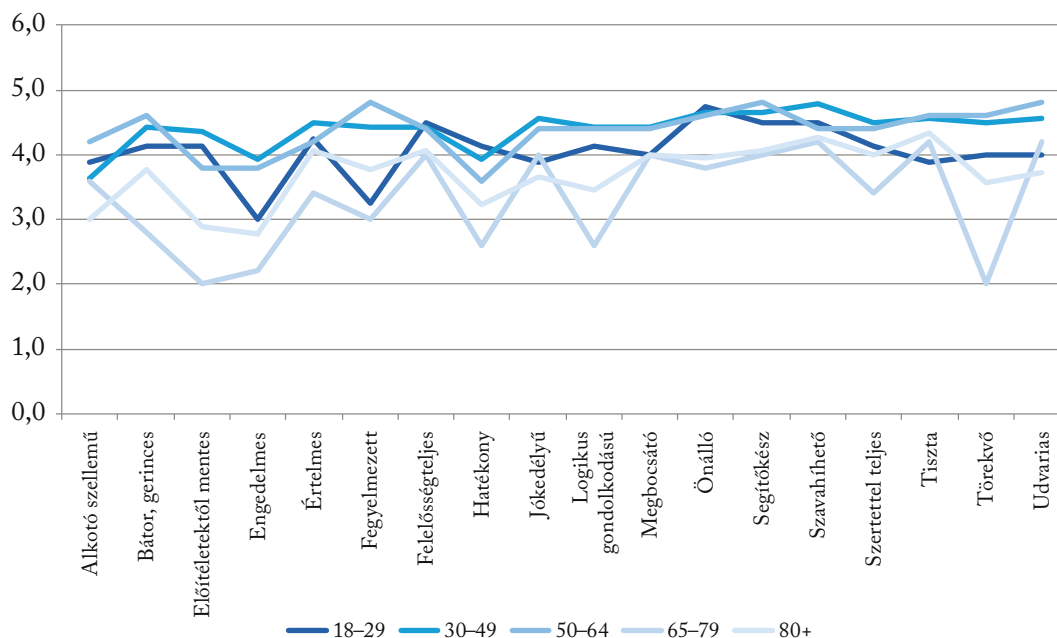
Hogy ki a mindenki? Ki az, aki azt csinál az adott érintett személlyel, amit akar? Valószínű, hogy a választ ebben az esetben M. P. tudja, de tény és való, hogy ha az arany középutat keressük, lehet, hogy nem érezzük azt időskorunkban, hogy azt csinálnak velünk, amit akarnak. Ha megtanulunk rugalmasak lenni, és az engedelmeség valóban értékévé válik számunkra, és életkortól függetlenül, nem a makacsságra törekszünk, akkor feltételezhetjük, hogy a változó világgal szemben elfogadóbbakká válunk, amelynek eredményeként kiegyensúlyozottabb lehet a saját és környezetünk élete.

5. ábra: Az „engedelmes” eszközérték életkorok szerinti megoszlásban (a teljes minta %-ában)

A 6. ábrán életkori csoportok szerint láthatjuk az eszközértékek alakulását. Utaltunk már arra, hogy a fiatalok, a 18–29 évesek körében magasán preferált értékekkel ellentétben, akik saját maguk, életcéljuk megvalósítására törekednek, a 65–79 éveseknél kiemelkedően alacsonyak az átlagpontszámok, és feltételezzük, hogy ezt akár a társadalomból való kilépésnek, kiszorításnak is tulajdoníthatjuk. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg az adott társadalom kulturális, gazdasági, politikai alapértékeiről sem, amelyek meghatározhatják az értékek jelentőségét, fontosságát. Ha továbbvisszük a gondolatot, azt is ki kell hangsúlyozzuk, hogy az egyén fejlődése, életének alakulása, családi kapcsolatai, a környezeti hatások, az adott társadalmi normák és szabályok, továbbá a hitélete befolyásolhatják az adott értékhez fűződő attitűdjének az alakulását, ami szociálpszichológiailag nézve befolyásolhatja élete alakulását, összességében azt, hogy az adott társadalomnak mennyire tud aktív tagjává válni. A személyiség alakulására, fejlődésére nem létezik egy egységes modell, hogy csak ez jó, és e szerint kell élni, hanem minden egyes személy a fiataloktól az idősekig ki-ki saját magát kell, hogy megvalósítsa, az adott értékek mentén. Az élet értelme és az, hogy milyen úton haladunk, meghatározhatja számunkra az adott értékekhez fűződő viszonyulásunkat.

6. ábra: Az eszközértékek átlagának alakulása életkorok szerint (öt fokú skálaérték)

A személyi szabadság, az individuum alakulása, a család, a társadalomban betöltött helyünk és szerepünk az életkor alakulásával változnak, ami természetes jelenséget von maga után, és e szerint változhatnak a célértékek, továbbá az eszközértékek.

Összegzés

A kutatásban az erdélyi fiatalok és idősek cél- és eszközérték-orientációit vizsgáltuk. Láthatjuk, hogy vannak olyan értékek (szabadság; családi biztonság; igaz szerelem; kellemes, élvezetes élet; a szépség világa; az elvégzett munka öröme; üdvözülés, vallás; tiszta stb.), amelyeknél tapasztaljuk a fiatalok és idősek értékpreferencia-különbségét. Feltehetjük a kérdést: miért is gondolkodnak másképp a fiatalok és az idősek? Azt is mondhatnánk, hogy ahány ember, annyi életérték, annyi életstratégia, de vajon az emberi értékeket átjárhatja-e a kor szelleme, amiben él? Mennyire tudja befolyásolni az individuumot az adott társadalom kultúrája? Ha a kutatás eredményeit és a megszólított személyek megjegyzéseit végignézzük, feltételezhetjük azt is, hogy a fiatalokat a tanulás, a karrierépítés érdekli, a célok megvalósítása, a szabadságuk, az új dolgoknak a felfedezése, hiszen számukra kinyílik a világ, míg az idősebb generáció szociálpszichológiailag már nem ugyanannak a társadalmi kihívásnak van kitéve. Ezért láthatjuk, hogy egyes értékek, amelyek olykor egyéni és társadalmi érdekekké válnak, meghatározóak lehetnek a fiatalok számára, ugyanakkor az élet előrehaladtával időskorra csökkenni látszanak.

A felvetett hipotézis csak részben igazolódik be, mert valóban vannak differenciáltságok az idősök és fiatalok értékválasztása között, hiszen különböző társadalmi hatások érték a generációkat, de azt is láthatjuk, hogy korosztályoktól függetlenül vannak hasonlóan preferált értékek.

„Az értékek nem vezethetők le tisztán a társadalom érdekviszonyaiból sem, mert ha az érdekek kondicionálják is az értékeket, az egyén által belsővé tett értékrendszerek a pszichikumban működve, a tér és idő sajátos megélésére adnak módot.” (Csepeli 1997, idézi Prazsák 2015)

Irodalom⁴

- Andorka R. et al. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. 16. fejezet: Kultúra, értékek és normák, szocializáció. Budapest: Osiris Kiadó. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_a_szociologiaba/ch16.html
- Bibó I. (1956): *Válogatott tanulmányok I–IV*. II. Szabadság. Budapest: Magvető Kiadó, 1–44. <http://mek.niif.hu/02000/02043/html/11.html>
- Csata I. (2005): *Az erdélyi magyar fiatalok értékeiről*. In Gábor K. – Veres V.: *Perifériáról a centrumba*. Budapest: Belvedere, 133–161. <http://kutatasok.adatbank.transindex.ro/download/kapcsolodo76.pdf>
- Csepeli Gy. (2011): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_szocialpszichologia/ch04s06.html
- Csepeli Gy. – Prazsák G. (2011): Az el nem múltó feudalizmus. *Társadalomkutatás*, 29 (1), 63–79. http://www.prazsak.hu/publikaciok/csepeli_prazsak_tarsadalomkutatás_2011.pdf
- Isaacowitz, D. (2012): *Aging Studies Suggest Older People Are Happier*. Northeastern University, College of Science. <http://www.northeastern.edu/cos/2012/02/aging-studies-suggest-older-people-are-happier>
- Isaacowitz, D. (2016): Paradoxical Trend for Improvement in Mental Health With Aging. *Current Directions in Psychological Science*. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 77 (8), e1019–e1025
- Oaklander, M. (2016): Old People Are Happier Than People In Their 20s. A surprising study suggests that the older you are, the happier. *Time*, Aug. 24. <http://time.com/4464811/aging-happiness-stress-anxiety-depression/>
- Prazsák G. (2015): *Marginális csoportok értékrendszerei*. Kutatási beszámoló. *Kultúra és Közösség*, 4 (1), 117–133. <http://www.kulturaeskozosseghu/pdf/2015/1/09.pdf>
- Roth M. – Vincze A. E. (2010): *Bevezetés a fejlődéslelektanba*. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- Rokeach M. (1973): *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Somlai P. (1979): Hankiss Elemér: Érték és társadalom. *Irodalomtörténet*, 11 (3), 703–706. http://epa.oszk.hu/02500/02518/00219/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1979_03_703-706.pdf

⁴ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja a kézirat lezárásának dátuma: 2017. 02. 01.

Shakespeare, W.: Troilus and Cressida, act IV. <http://mek.oszk.hu/04500/04581/html/magyar.htm#d1e18187>
és <http://www.william-shakespeare.info/act4-script-text-troilus-and-cressida.htm>
Taylor, P. (2009): *Growing Old in America: Expectations vs. Reality*. Washington, DC: Pew Research Center.
<http://www.pewsocialtrends.org/2009/06/29/growing-old-in-america-expectations-vs-reality/>